

Acta Bricolensia

[1/2022]

Preliminär text

Par Bricole i skapelseögonblicket

av

Mats Hayen

Acta Bricolensia är Sällskapet Par Bricoles serie med digitala artiklar publicerade av Den Bacchanaliska Akademien

Redaktion

Christer Alexandersson, Dan Ekström, Hans Gillgren,
Mats Hayen och Peter Lind

Par Bricole i skapelseögonblicket

Mats Hayen

Sällskapet Par Bricole tog det första steget på vägen mot att bli ett riktigt ordenssällskap våren 1779. Fram till denna tidpunkt hade man varit ett löst sammanhållet kottteri av bröder som brukade sammanstråla ”par bricole” på stadens olika näringsställen. Begreppet har flera olika betydelser på franska, till exempel att något ”sker av en slump”. På 1700-talet fanns det inom spelet biljard där det åsyftade tillfällena ”då den spelade bollen vidrör en annan boll efter att först ha stött emot en av vallarna”.

Bröder i Par Bricole älskade nöjeslivet, sången, musiken och retoriken. Ovanför sammankomsterna svävade vinets gud Bacchus,. Man räknade en del av sitt andliga upphov till det fiktiva ordenssällskapet, Bacchi Orden, vilket Carl Michael Bellman hade skapat för ordensparodier i slutet av 1760-talet.

Det första kommendörskalaset

Lördagen den 15 maj 1779 hölls det första kommendörskalaset och det skedde på Sofias namnsdag. Namnet Sofia betyder vis eller lärd på grekiska och det förekommer som för- eller efterled i personnamn och begrepp, till exempel i

namnet Sofokles och i titeln filosof. I ett tal som Olof Kexél, en av grundläggarna i Par Bricole, höll 1784 dyker till och med sammansättningarna ölosophien och vinosophien upp, skämtsamma beteckningar på läran om öl respektive vin.

Det var också Olof Kexél, sekreterare vid Kungliga Operan, som på Sofias namndag 1779 hade kallat till vårhögtids-sammanträde för ”kommendörer” i Par Bricole. I samtiden förmodade många att valet av Sofiadagen som vårhögtidsdag både var en hyllning till visheten, Sofia, och till den dåvarande drottningen, Sofia Magdalena, Gustav III:s hustru. Men kanske valdes dagen inte endast för att hylla visheten och drottningen. Det första Kommendörskalaset hölls nämligen på Södra stadshuskällaren där bricolisten Gottfried Bleumortier var källarmästare tillsammans med sin hustru Sophia, född Holmstedt. Enligt en berättelse från tidigt 1800-tal av Sällskapetets första Generalordförande, Jonas Cederstedt, valdes den 15 maj för att hylla källarmästarens hustru på hennes namnsdag. Hon var bara 20 år gammal 1779 men hade redan hunnit med en karriär som balettdansös vid Kungliga Operan och hon kände Olof Kexél åtminstone sedan 1774. Jonas Cederstedt skriver också att Olof Kexél möjligen hyst ömma känslor för Sophia Holmstedt. Hos henne hade han nämligen länge ”legat för ankar”.

När det gäller Par Bricoles stora vinterhögtid, Barbaradagen den 4 december, råder en liknande osäkerhet om valet av dag. Men firandet av Barbara var etablerat av Carl Michael Bellman redan långt före Par Bricoles tillkomst. Han valde ofta att förlägga sina upptåg i den fiktiva orden Bacchi Orden till Barbaras dag den 4 december. Men vem var Barbara? Firas Noaks hustru Barbara eller är Barbara en älskarinna eller dotter till självaste Bacchus? Kanske är det ingen av dessa utan medeltidens helgon Barbara som åsyftas; hon som offrade sig själv för tron i den tidiga kristna

historien. En mycket vanlig tolkning är att det är Carl Michael Bellmans farfars mor Barbara Klein (1645–1713) som, förvandlad till en slags dionysisk gudinna, står i centrum för hyllningarna.

I själva verket behövs inga slutgiltiga svar på dessa frågor. Vilken Sofia eller vilken Barbara som Par Bricoles ursprungsfäder avsåg på 1770-talet är av underordnad betydelse. Vi behöver bara vända oss till Bellmans diktning för att förstå vad som istället är det viktiga i sammanhanget. Genom att låta de gudomliga och mytologiska figurerna, både ur den antika och ur den kristna tankevärlden, dels uppträda som sig själva, dels förkroppsligas som vanliga mänskliga individer, skapade Bellman den spänning i sina texter som gör att vi fortfarande idag uppfattar deras starka litterära kraft. Hade texterna bara handlat om gudar och gudinnor eller bara om verkliga personer hade de, liksom en stor del av den tidens litterära produktion, varit bortglömda idag. Det är i det tvetydiga spelet mellan mytologiska figurer och både högt- och lågtstående verkliga personer som vi hittar en viktig pusselbit, inte bara till Bellmans diktning, utan även till de skilda ordenssällskapens olika mytologier. I ordenslivet blir människor till gudar och gudar till människor i ett ständigt växelspel.

Hertig Karl blir Par Bricoles beskyddare

Efter vårhögtiden den 15 maj 1779 skedde före sommaren det året ytterligare ett kommandörskalas, denna gång på Börsen vid Stortorget. Om Sofiadagen befolkats av många officerare och ämbetsmän, två yrkeskategorier utifrån vilka de flesta av sällskapet medlemmar hämtades, hade kalaset på Börsen en annan social färgskala. Bland bröderna fanns

vid detta tillfälle ett flertal högadliga personer, många med nära anknytning till hertig Carl, kungens bror. I Par Bricoles historik från 1946 skriver Gunnar Bolin:

Det är väl förekomsten av dessa höga herrar, som styrkt den meningen, att hertig Carl ungefärligen vid denna tid nådigt ställt sig som Sällskapets beskyddare.

Efter kommandörskalaset på Börsen avstannade ordenslivet under några månader då många av de personer som var aktiva i sällskapslivet brukade flytta ut på landet under sommarmånaderna. De avslutande stegen mot ett riktigt ordenssällskap togs under hösten. I oktober 1779 skrevs ”constitutioner” (idag förlorade) och sällskapet fick en ordentlig styrelse med en generalordförande, Jonas Cederstedt, och en generalceremonimästare, Olof Kexél, i spetsen. Jonas Cederstedt var liksom många andra bröder i Par Bricole före inträdet i Par Bricole frimurare. Han var ägare till godset Sundsör vid Mälaren och kanslist i Bergskollegium, senare blev han bergsråd. Den 29 november 1779 hölls på Börsen premiären av den andra graden, Överkommendörsgraden. Skinande Graden gavs första gången den 23 mars 1780 och Seende Graden första gången den 28 maj 1780. Vem som skrivit de första graderna är inte möjligt att helt säkert fastställa, men i gruppen har utan tvekan ingått Olof Kexél och Jonas Cederstedt samt de i sällskapslivet mycket aktiva bröderna Adrian och Gustaf Stierncrantz.

Carl Michael Bellman, Carl Israel Hallman och Olof Kexél

I slutet av 1779 bestod Par Bricole av nästan 200 bröder. Tre av dessa var de personer som idag räknas som Par

Dräkt använd av Hertig Carl vid karusellspel. Många av Par Bricoles första medlemmar deltog i karusellspelen på Drottningholm sommaren 1779. Jackan är av burgundisk typ i guldyg med långa slitsar och blå sidentaft som pöser ut. I hertig Karls bouppteckning finns den förtecknad under rubriken "Carousels kläder". Foto: Livrustkammaren.

Bricoles grundare: sekreteraren vid Kungliga Operan Olof Kexél, teaterförfattaren Carl Israel Hallman och kunglige sekreteraren Carl Michael Bellman. Olof Kexél var en nyckelperson på Kungliga Operan, ett nav kring vilket mycket av det praktiska arbetet vid teatern cirkulerade, samt författare av dramatik, noveller och komiska texter. Han levde utan familj vid denna tid i en liten lägenhet i fastigheten Ceres 65 på Skomakargatan (idag nr 11). Han förblev ogift under hela sitt liv. Carl Israel Hallman skrev pjäser till stadens folkliga teatrar och utförde med bravur flera parodier på de operor och baletter som framfördes på Gustav III:s opera. I 1780 års mantalslängd är Hallman antecknad som vice notarie vid Kungliga Slottskansliet, boende med sin betjänt Olof Lilja i en lägenhet i fastigheten Ceres 75 på Svartmangatan (idag nr 10). Hallman levde precis som Kexél hela sitt liv som ogift. De två fastigheterna i kvarteret Ceres som Kexél och Hallman var mantalsskrivna i låg för övrigt tätt intill varandra – de båda vännerna var grannar. Carl Michael Bellman var vid denna tid etablerad som kunglig poet med tjänst vid Kungliga Nummerlotteriet. Han var gift med Lovisa Fredrika Grönlund och bodde i en fastighet i kvarteret Stuten på Lästmakargatan (idag Oxtorgsgatan 4). Paret hade ännu inga barn.

En annan person som förtjänar att nämnas ur Par Bricoles första matrikel är förste direktören vid Kungliga Operan Adolf Fredrik Barnekow – med nummer 1 i matrikeln, han var Olof Kexéls närmast överordnade. Till de viktiga personerna från grundläggningstiden räknar vi också kanslisten Jonas Cederstedt, som blev sällskapetets första Generalordförande, kaptenen Gustav Fabian Stierncrantz samt hans broder livdrabanten och poeten Arvid Adrian Stierncrantz, båda bröderna var mycket beryktade sällskapsmänniskor. Adrian tillhörde även den esoteriska kretsen kring hertig

Karl. Vi bör inte heller glömma bort gulddragaren Carl Ernst Oldenburg, en av de mest tongivande inom stadens borgerskap, notarien Ulric Gripenmarck, sällskapetets första arkivarie, samt den från Italien härstammande kompositören Francesco Antonio Uttini, vilken komponerade musiken till den första svenska operan Thetis och Pelee 1773. Francesco Uttini förblev en av de mest framträdande figurerna på den svenska musikscenen under hela sitt liv.

Sällskapet Par Bricole var under de första åren en ung sammansammanslutning. Dess huvudpersoner befann sig i slutet av 1770-talet i trettio- eller fyrtioårsåldern, men huvuddelen av medlemmarna var fortfarande i tjugoårsåldern. När Par Bricole firade tioårsjubileum 1789 hade den demografiska strukturen förskjutits framåt och huvuddelen av medlemsskaran befanns sig då av naturliga skäl i trettioårsåldern. Förmodligen valde också den första gruppen av bröder att efterhand välja in fler medlemmar ur sin egen generation, vilket ytterligare ökade på medelåldern. Denna förskjutning uppåt i åldrarna har fortsatt in i vår tid och det är uppenbart att sällskapet aldrig någonsin igen kommer att vara så ”ungt” som det var under 1780-talet.

Par Bricole och Kungliga Teatern

Den av Gustav III år 1773 inrättade Kungliga Operan intar på många sätt en särställning i Par Bricoles tidiga historia. De flesta av medlemmarna hade någon form av anknytning till operan, som anställda, besökare, författare, kompositörer eller på andra sätt. Operan var inte bara en stor teaterinrättning utan också ett viktigt socialt, politiskt och ekonomiskt nav i storstadslivet. Olof Kexél, sekreterare vid operan, hade under sina första år där (från starten 1773 och framåt) lärt sig

att hantera en brokig värld av skiftande ståndstillhörigheter och yrken. Den kompetensen kom väl till pass när Par Bricole skulle ta steget från inofficiellt kotteri till regelrätt ordenssällskap med statuter, protokoll och matriklar. I Kexéls person återfinns vi dels den lust för glada nöjen som präglar ordenssällskapet, dels en stark vilja att ge ordenslivet en gedigen mytologisk och dramaturgisk form.

I Operans och teaterns värld fanns dessutom, precis som i Bellmans diktning, ett rikt galleri av gudar, halvgudar, mäniskor med gudomliga drag och vanliga dödliga. Här kunde man hämta en stor del av den inspiration som behövdes när Par Bricole skulle få en egen mytologi. Bellmans kreativa förhållande till teatern har lyfts fram av Nils Afzelius i artikeln *Myt och bild i Bellmans dikt från 1945*:

Ännu närmare står Bellman teatern. Säkert har han oftare än man tror inspirerats av den sceniska konsten, främst av operan. Det är först genom Agne Beijers forskning och Drottningholmsteaterns återuppståndelse som teaterns betydelse för vårt svenska 1700-tals kulturliv och samspelet mellan scenkonst och diktning lagts i öppen dag.

Parentationen över Gottfried Sackenhjelm

En viktig beståndsdel i ordenslivet var parentationen, en hyllning till en avliden person genom ett offentligt hållet tal, ofta med inslag av poesi eller sång. I Par Bricoles förhistoria finns det en speciell parentation som är av särskild betydelse. Den hölls av teaterförfattaren Carl Israel Hallman i slutet av november 1777, då Sällskapet Par Bricole ännu inte nått den nivå på organisation och ritualer som man uppnådde två år senare. Platsen var källaren Kejsarkronan i hörnet av Drottninggatan och Fredsgatan. Den som Hallman

parenterade var Gottfried Sackenhjelm, en i samtiden ökad kunglig befattningshavare och rumlare som sent på kvällen den 13 oktober 1777 hade dött i rännstenen på Malmskillnadsgatan. Sackenhjelm var mycket välkänd i Stockholm under 1770-talet, han hade statlig tjänst som överdirektör men var också ägare till kaffehus och källare. Mest känd var han dock som ofta överförfriskad gäst på krogar, källare och kalas. Som parentationsobjekt var han perfekt för den drivne parentatorn Carl Israel Hallman. I parentationen framställs Sackenhjelm som en alldeles särskild betydelsefull Bacchi man, uppmärksam av vinguden redan vid födseln:

Det år vår Bacchi Drott, som säges dött i ruset,
Stack först sitt hufvud fram, att skåda himlaljuset,
Var Tjugoåtta [år 1728] just på detta hundratal,
När största kronsup var blott för två öre fal.
Då säges Bacchus sjelf af glädje klappat händer
Och tecknat denna dag uti sin Öl-Calender:
Mitt rike, har han sagt, nu dubbel styrka får
När detta kära barn en gång sin mognad får.

Hallmans parentation beskriver därefter utförligt Sackenhjelms meriter och brister, av alla de slag, och parentationen slutar med att en ”kommendör” på ett hyende bär fram ”Gottfrieds” brännvinsglas till Hallman, som krossar det mot en brännvinspanna. Därefter ställer sig parentatorn upp och intonerar med ”bedrövlig stämma”:

Vår Bacchus han miste mycket
Från hans bord det bästa smycket
Trillat som en boll.
Nu ligger han och sussar
Ho kan väl hata'n
Som dog på gatan
Par Bricole.

Generalen i bataljen
Stupar liksom Gevaljen
Fastän han saknas mer.
Commendeurer, lägg ned gevären
Sorgeskri i hela hären
Stå! Rätta er!
Floret i Bacchi stavar
Vår sorg skall tyda
Den hjälten pryda
Som störtat ned.

Varför var Hallmans parentation över Gottfried Sackenhielm viktig? Framförallt är det för att vi här hittar ett tidigt belägg för hur begreppet ”par bricole” användes under 1770-talet. Vi återfinner det i parentationstexten både som benämning på en grupp av bröder – ”I bröder Par Bricole” förekommer till exempel på flera ställen i texten – och i betydelsen ”av en slump” eller ”bara så där”, som när Hallman skriver att Sackenhielm ”dog på gatan, Par Bricole”. Hallmans parentation blev på många sätt den tändande gnistan som långsamt under de kommande åren förändrade kottieriet kring Kexél, Bellman och Hallman och deras vänner, gav det riktning och styrka att bli ett regelrätt ordenssällskap. Vilket också skedde när den första Kommendörsgraden genomfördes i Södra stadshuset den 15 maj 1779.

Par Bricole – ett levande kulturarv

Det går fortfarande idag att i Par Bricole igenkänna många av de beståndsdelar som var viktiga i Kexéls, Bellmans och Hallmans umgängeskrets i slutet av 1770-talet. Arvet efter Kungliga Operans och den stockholmska teatervärldens oli-

ka delar - musiken, sången, retoriken, dramatiken och dansen – visar sig till exempel tydligt. Den antika och kristna mytologin var naturligtvis också av allra största vikt, men man ska inte heller glömma bort att mycket av det som var nutid då, fortfarande finns kvar idag – som små men viktiga delar av sällskapets mytologiska innehåll. Ett innehåll som med små förändringar har vidarebefordrats i Par Bricole från generation till generation.

Sammantaget är arvet efter 1700-talets Par Bricole en unik mytologisk skatt som fortfarande, flera hundra år senare, framgångsrikt förvaltas av Par Bricoles moder- och dotterloger i Sverige.

Läs mer:

Sällskapet Par Bricole. Historik utarbetad under redaktionell ledning av Gottfrid Mattsson, Stockholm 1946.